

SKÖTSELKORT FÖR KANTZONER OCH ÅKERHOLMAR

Kantzonerna mellan åker och skog, åker och vattenfåra samt mellan åker och väg skapar tillsammans med skogs- och ängsbevuxna åkerholmar en mångfald i lantbruksmiljön. Karaktären hos en kantzon eller åkerholme påverkas av dess geografiska läge, väderstreck, objektets terrängformationer, jordmånen i området samt av den tidigare användningen. Kantzonerna och åkerholmarna kan vara öppet ängsliknande, hagmarksliknande halvöppna eller slutna och flerskiktade. Många kantzoner och åkerholmar har tidigare använts som betesmark. Gamla, ofta skadade träd som blivit kvar mitt i ett yngre bestånd, enar som lider av ljusbrist samt öppnare små ängsområden här och där vittnar om ett tidigare betesbruk.

En stor artrikedom i trädbestånden och buskagen, i synnerhet förekomst av ädla lövträd, asp, rönn, hägg, brakved samt andra träd och buskar som ger bär, ökar kantzonernas och åkerholmarnas mångfald. Mängden organismer ökar om det finns öppnare små områden med ängsvegetation mellan träden och buskarna. Soliga platser på bergiga eller sandiga områden som sluttar mot syd, sydväst eller väst, ofta också med kal markyta synlig, utgör speciellt goda livsmiljöer. På dessa trivs bl.a. många torrängsväxter och dagfjärilar. Rötskadade och ihåliga träd på kantzonerna och åkerholmarna är viktiga livsmiljöer för insekter, tickor, mossor och lavar samt hålbbyggande fåglar. Kantzonerna och åkerholmarna erbjuder skydd och häckningsplatser för vilt, fåglar som förekommer på odlingar och kantområden, pollinerande insekter samt rovdjur som äter skadedjur i nyttoväxterna.

På kantzonerna och åkerholmarna finns ofta gamla lantbruksbyggnader som är både kulturhistoriskt och landskapsmässigt värdefulla. Stengårdsgårdar, stenrösen och andra gamla konstruktioner bildar ofta omväxlande mikromiljöer för organismerna. Stenkonstruktionerna är speciellt attraktiva för värmekrävande insekter och kräldjur, och på dessa kan också krävande moss- och lavararter leva.

Öppna ängskanter och ängsholmar

På kantzoner eller åkerholmar med ängsvegetation som är öppna eller skall öppnas upp igen är huvudmålet med skötseln att bevara eller öka öppenheten samt att minska näringshalten i jordmånen. Lövsly och annat överflödigt trädbestånd avlägsnas vid behov vid en inledande röjning. Enar, landskapsträd, en del av buskagen, stengärdsgårdar o.dyl. bevaras. Om det finns rikligt med enar på området lönar det sig att röja bort också enar som är i sämre skick. Den huvudsakliga skötselformen för en öppen äng är i allmänhet slåtter eller betesgång. Speciellt frodiga områden slås gärna två gånger per sommar, annars är en slåtter under andra hälften av juli eller i augusti efter växternas frösättning tillräcklig. På torra och soliga sluttningar kan det räcka med slåtter vartannat år. De allra torraste bergsångarna behåller ofta sin mångfald också utan slåtter. Ibland kan det dock vara nödvändigt att avlägsna det skuggande trädbeståndet.

Halvöppna, hagliknande kantzoner och hagmarksholmar

Huvudmålet med skötseln av hagliknande kantzoner och åkerholmar är att genom gallring åstadkomma ett halvöppet hagmarksliknande trädbestånd, där trädkronorna täcker ungefär en tredjedel av områdets yta. På åkerholmar kan trädbeståndet lämnas något tätare för att undvika vindfällan. Den för skogsbruket typiska gallringen med jämna trädmellanrum frångås, och i stället eftersträvar man omväxlande öppna områden och trädgrupper. Det lönar sig att inleda skötseln med att avlägsna träd och buskar runt bevarade öppna fläckar med ängsvegetation, runt gamla träd med kraftiga grenar samt runt enarna. Vid gallringen och röjningen strävar man efter att spara gamla lövträd, landskapsmässigt vackra trädindivider samt rötskadade och ihåliga träd. Förnyelsen av hagmarkens trädbestånd ombesörjs genom att man också lämnar kvar unga träd i trädgrupperna. Trädbeståndets artmångfald ökas genom gynnande av enar, lövträd – i synnerhet ädla lövträd – träd som ger bär samt buskar. Skötseln bör kompletteras med betesgång eller slåtter, så att området inte förbuskas eller växer igen efter röjningen.

Trädbevuxna kantzoner och åkerholmar

Huvudmålet med skötseln av trädbevuxna kantzoner och åkerholmar är att öka trädens och buskarnas flerskiktighet och bevara artmångfalden. Trädbeståndets flerskiktighet kan ökas genom att lågväxande arter gynnas vid åkerkanten. Skuggande barrträd avlägsnas och man gynnar lövträd, buskar och enar på hela skötselområdet. Röjningen är till nytta även för den invidliggande åkern, då träden som skuggar denna avlägsnas. I synnerhet arter som bildar bär och nötter, såsom rönn, hägg och brakved, ek och hassel, lämnas kvar på skötselobjekten för att ge näring åt fåglar och däggdjur. Också aspen är landskapsmässigt representativ och värd att bevara som ett viktigt hålträd. På en kantzon eftersträvar man variation genom att skapa ängsliknande öppningar, frilägga stenar, flyttblock och stengärdsgårdar samt framhäva enskilda landskapsträd. Gamla lövträd, hålträd och lågor sparas. Ibland kan det vara befogat att lämna en moss- och lavtäckt skuggig livsmiljö som formats under årtionden helt orörd.

Kantzoner som gränsar till vattendrag

Större ängsområden mellan åker och vattendrag har behandlats i skötselkortserien för vårdbiotoper (skötselkort 8 och 9). Skötseln av smala kantområden mellan åker och vattendrag bestäms från fall till fall med beaktande av vattenvårdsaspekterna. Rotsystemen binder marken och det lönar sig därför att genomföra röjningen med urskillning, i synnerhet på brant slutande områden. Ett strandbuskage utgör livsmiljö för många fåglar som trivs i buskage, och bör därför inte avlägsnas helt. På fuktiga kantområden kvarhåller buskagen och den övriga vegetationen dessutom det fasta material som kommer från åkern eller lyfts upp på stranden vid översvämningar. Skötsel av skogsbevuxna åstränder kan motiveras av landskapsmässiga skäl, eftersom i synnerhet täta granplanteringar stänger igen landskapet. De är också problematiska ur vattenvårdssynpunkt, eftersom vegetation som kunde stoppa upp ytavrinningen saknas. Området kan återställas t.ex. genom att man gallrar ur det planterade beståndet undan för undan, så att området bildar en mosaik av öppen äng och trädgrupper.

Allmänna anvisningar gällande skötseln

Skötseln av kantzoner och holmar bör vara planmässig och tillräckligt långsiktig. En grundlig skötselplan är en förutsättning när man söker stöd för skötseln. Skötseln inleds oftast med en grundläggande iståndsättning, där man förverkligar huvuddelen av den planerade röjningen. Därefter hindrar man med hjälp av röjning, slätter och betesgång området från att växa igen på nytt.

Arter som bildar rikligt med rotskott, såsom asp och gråal, lönar det sig att ringbarka 2–5 år före fällningen. Det är ofta nödvändigt att avlägsna gran, som annars lätt dominerar ett område. Med tanke på den fortsatta skötseln lönar det sig att fälla träden med så korta stubbar som möjligt.

Många röjda områden har en benägenhet att växa igen med gräs och/eller bli frodigare efter röjningen. Om slätter eller betesgång inte är möjlig lönar det sig att röja lite i sänder under flera års tid, för att området inte skall övergödas för mycket då näringsämnen frigörs från de röjda trädens rotsystem till marken. Den bästa röjningstidpunkten med tanke på naturen är på vintern, då röjningen inte stör fåglarnas häckning och markytan är skyddad. Tunga maskiner bör ändå inte användas vid röjningen.

Den för skötsel av ekonomiskogar typiska gallringen med jämna träd-mellanrum frångås, om skötselmålet är mångfald i naturen eller landskapet. En mångfald som tidigare utplånats vid skötseln av ekonomiskog är så gott som omöjlig att återställa.

Röjnings- och slätterrester

Röjnings- och slätterresterna skall föras bort från alla områden för att förhindra övergödning. De kan utnyttjas som foder eller bioenergi eller brännas på ett närliggande åkerområde. Man bör dock se till att lagringen eller bränningen av röjnings- och slätterresterna inte orsakar avrinning av näringsämnen i vattendragen och att röjnings- och slätterresterna förs bort utan att markytan skadas.

Viltvård

De täta buskagen på kantzoner och åkerholmar erbjuder skydd för många vilda djur. I synnerhet under vintern drar många av arterna som lever på åkerområden, såsom raphöna, fasan och fälthare, nytta av buskagen. I samband med röjningen lönar det sig att lämna såväl buskar med bär som några täta busk-/trädgrupper oröjda.

Fornlämningar och gamla byggnader

I skötseln av kantzoner och åkerholmar kan man också innefatta skötsel av fasta fornlämningar på området. Före skötseln inleds bör man rådgöra med Museiverket om skötselmetoderna. Skötseln av fornlämningar innebär i allmänhet att den vedartade vegetationen avlägsnas från stenrösen och deras omedelbara närhet, för att rotsystemen inte skall skada fornlämningarnas struktur. Röjningsresterna transporteras bort och får inte brännas på platsen. Inga arbetsmaskiner får användas på rösena och som betesdjur används helst får eller mindre nötdjur. Framröjning av gamla byggnader och konstruktioner, såsom stengårdsgårdar, kan också ingå i skötseln av åkerholmar och kantzoner.

Alla områden behöver inte skötsel

Det är viktigt att en del av objekten också i lantbruksmiljön bevaras i naturtillstånd och erbjuder ostörda skydds- och häckningsmiljöer för vilda djur och växter. Invid diken och åkerkanter borde man lämna kvar buskar och buskgrupper som erbjuder viktiga skydds-, häcknings- och matplatser för fåglar och småvilt. Också hos en del av kantzoner och åkerholmarna bevaras särdragen bäst utan skötsel. Sådana är bl.a. många karga och bergiga åkerholmar, där vegetationen redan på grund av växtförhållandena är ringa.

Finansiering av skötseln

Skötseln av kantzoner samt skogs- och ängsbevuxna åkerholmar kan finansieras via specialstödet inom jordbrukets miljöstöd. Specialstöd kan sökas av odlare som förbundet sig till jordbrukets miljöstöd.

Lämpliga stödformer:

- Främjande av naturens och landskapets mångfald
- Skötsel av vårdbiotoper (när objektet visar tydliga spår av betesgång eller användning för foderproduktion och det ännu finns betydelsefulla vårdbiotopsarter kvar på objektet)
- Stöd för icke-produktiva investeringar kan sökas för inledande röjning och inhägning av värdefulla vårdbiotoper.

Leaderdimensionen

Också registrerade föreningar kan söka specialstöd för skötsel av vårdbiotoper och mångfunktionella våtmarker samt stöd för icke-produktiv investering för inledande röjning och inhägning av en värdefull vårdbiotop samt anläggning av mångfunktionell våtmark.

Arealbegränsningar för specialstöd

- kanton: högst 20 meter bred
- åkerholme: areal 0,05 – 1 ha
- avtalsarealen totalt minst 0,30 ha
- värdefulla små vårdbiotoper: areal 0,05 – 0,30 ha

Specialstöd beviljas inte för

- kantzoner vid kalhyggesområden
- kantzoner och åkerholmar som sköts som ekonomiskog
- skuggiga och artmässigt ensidiga kantzoner
- områden där man lagt upp rester från dikesrensningar etc.

Tilläggsuppgifter

- De regionala miljöcentralerna
- Landsbygdsverket
- Lantbruksrådgivningsorganisationerna
- Museiverket
- TE-centralernas landsbyggsavdelningar

Andra skötselkort

- Skötselkortserie för vårdbiotoper
www.mavi.fi > Odlarstöd > Ansökningsguider, anvisningar och utbildningsmaterial > Miljöstödet rådgivande guider
- Skötselkort för skyddszoner
www.miljo.fi/los/maatalous > Broschyrer